

Zespół Prawa Konstytucyjnego

Zespół Prawa Konstytucyjnego stanął na stanowisku, że młodzi ludzie wchodzący w dojrzałe życie powinni mieć podstawową orientację w zakresie szeroko rozumianego prawa ustrojowego. Wiedza ta winna obejmować takie zagadnienia jak: pojęcie państwa, suwerenność, terytorium, obywatelstwo, mniejszości narodowe, ustroj, język urzędowy, barwy RP, godło, hymn; wolności prawa i obowiązki człowieka i obywatela; źródła prawa - Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego; władza ustawodawcza; prezydent RP; Rada Ministrów i administracja rządowa; samorząd terytorialny, sądy i Krajowa Rada Sądownictwa; Prokuratura; Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu; Najwyższa Izba Kontroli; Rzecznik Praw Obywatelskich; Rzecznik Praw Dziecka; finanse publiczne; stan nadzwyczajny, stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej; niektóre formy współpracy międzynarodowej państwa. Nie ulega wątpliwości, że duża część z tych zagadnień jest przedmiotem nauczania młodzieży w szkołach, które to nauczanie obejmuje różny ich zakres, a przy tym zróżnicowany jest czas zajęć dydaktycznych poświęconych na nauczanie tych zagadnień. Przede wszystkim jednak należy zauważyć, że młodzież ma kłopoty z należyтым zrozumieniem poszczególnych instytucji składających się na prawo ustrojowe. Zdaniem Zespołu problem tkwi nie tylko w samej niełatwej przecież materii jaką jest prawo ustrojowe, czy ilości godzin zajęć dydaktycznych poświęconych tej materii, ale w sposobie nauczania tego prawa. Dlatego chcemy przy okazji zwrócić uwagę na problem sposobu nauki młodych ludzi, to jest konieczności wzbogacenia tej nauki przez odwoływanie się do konkretnych przykładów rzeczywistego zastosowania poszczególnych uregulowań prawnych i ich wpływu na życie młodego człowieka. Nie powinni tego przy tym robić przypadkowi ludzie z „łapanki” będący na zastępstwie nauczyciela specjalizującego się w nauczaniu z zakresu prawa ustrojowego. Chcemy wyraźnie powiedzieć co młody człowiek wchodzący w dojrzałość powinien wiedzieć o organach państwa i jego ustroju. Nie jest naszym zadaniem wskazywanie jaki zakres tej wiedzy powinien być przekazany w szkole podstawowej, jaki w gimnazjum, a jaki w liceum. To należy do metodologów. Duży natomiast nacisk kładziemy na sposób przekazywania wiedzy o materii, która jest bardzo trudna. Uczenie się zagadnień ustrojowych nie jest bowiem ani popularne, ani chwytliwe i nie powinno polegać tylko na „wkuwaniu” kolejnych definicji podręcznikowych. Trzeba natomiast wzbogacać wiedzę młodego człowieka z zakresu prawa ustrojowego przez podawanie konkretnych przykładów, jak dana wiedza przekłada się na jego codzienne życie.

1. Pojęcie Państwa, suwerenność, terytorium, obywatelstwo, mniejszości narodowe, ustrój, język urzędowy, barwy RP, godło, hymn.

Integracja europejska oraz proces globalizacji życia społecznego i gospodarczego wymaga wskazania w toku edukacji młodzieży na prawne podstawy struktury ustrojowej Rzeczypospolitej Polskiej. Podstawy te określone są w Konstytucji RP. Zdarzenia polityczne często wywołują dyskusję opartą na emocjach, a nie na wiedzy o obecnych prawnych podstawach polskiego porządku konstytucyjnego. Edukacja młodzieży winna doprowadzić do sytuacji, iż dyskusja społeczna, czy polityczna opiera się na solidnych podstawach w zakresie prawnych pryncypiów ustroju RP, w szczególności w zakresie prawnego pojęcia Państwa, suwerenności, terytorium Państwa, obywatelstwa, symboli narodowych oraz środków ochrony tych wartości.

Młodzież w toku edukacji, mając wiedzę z zakresu historii powinna odróżniać politologiczną i prawną koncepcję Państwa. Powinna także rozumieć pojęcia Państwa z perspektywy prawa międzynarodowego, w którym do atrybutów Państwa zalicza się stałą ludność, suwerenną władzę, terytorium i kompetencję do wchodzenia w relacje międzynarodowe. Młody obywatel winien umieć odnaleźć prawne konsekwencje i podstawy tych cech Państwa zawarte w Konstytucji RP. Mając na uwadze pamięć o walce Narodu Polskiego o niepodległość powinna umieć zabrać merytoryczny głos w dyskusji na temat uzyskania podmiotowości prawnomiędzynarodowej przez państwo i scharakteryzować prawnomiędzynarodowe podstawy uznania nowych państw.

Pojęcie suwerenności nie jest jednolicie rozumiane. Młody człowiek winien odróżniać pojęcie suwerenności Państwa i suwerenności Narodu. Suwerenność Państwa oznacza jego zdolność do samodzielnego decydowania o wszystkich dotyczących go sprawach i samodzielnego podejmowania wszystkich decyzji w relacji do podmiotów zewnętrznych (innych podmiotów prawa międzynarodowego, w szczególności innych państw i organizacji międzynarodowych). Suwerenność Narodu odnosi się natomiast do wewnętrznej sfery sprawowania władzy. Młody człowiek winien mieć świadomość znaczenia formuły przyjętej w art. 4 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którą władza zwierzchnia należy do Narodu. Formuła ta wymaga znajomości granic pojęcia Naród (Naród a korpus wyborczy, Naród a wspólnota obywateli RP, Naród a Polacy zamieszkali za granicą) i form wykonywania przez Niego władzy. W rezultacie wymaga umiejętności scharakteryzowania i zrozumienia koncepcji demokracji bezpośredniej, jako sposobu sprawowania władzy, w ramach którego decyzje podejmowane są przez ogół

wyborców bez pośrednictwa organów państwowych (także bez tych, które pochodziłyby z wyboru) oraz wskazania przejawów demokracji bezpośredniej w polskiej konstytucji (referenda, inicjatywa ustawodawcza grupy obywateli).

Wymaga także zrozumienia idei demokracji pośredniej jako sposobu sprawowania władzy, w ramach którego decyzje w imieniu suwerena - Narodu podejmowane są przez organ przedstawicielski (organy przedstawicielskie) pochodzący z wyborów (delegowanie kompetencji wykonywania władzy zwierzchniej), przy czym wybory te muszą przebiegać w przypisanej procedurze zakładającej powszechność, bezpośredniość, równość i tajność, odbywać się systematycznie w pluralistycznym systemie politycznym. Poza zrozumieniem idei, konieczne jest pozytywne wskazanie przejawów demokracji pośredniej w Konstytucji RP.

Pojęcie suwerenności Państwa (ale także suwerenności Narodu) wymaga umiejętności u młodych ludzi zrelatywizowania do konstytucyjnych podstaw członkostwa Polski w Unii Europejskiej (w szczególności w formule przyjętej przez Traktat z Lizbony). Młody obywatel musi odróżniać „transfer suwerenności” od „transferu kompetencji”, „ograniczenie suwerenności” od „ograniczenia wykonywania suwerenności” na gruncie art. 90 Konstytucji RP. Młody człowiek powinien móc po etapie edukacji zabrać merytoryczny głos w dyskusji na temat suwerenności Państwa w relacji do zasad konstrukcyjnych Unii Europejskiej, w tym zasad stosowania prawa Unii Europejskiej (w szczególności zasady prymatu i zasady skutku bezpośredniego) oraz potrafić scharakteryzować stanowisko polskiego Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów konstytucyjnych innych państw członkowskich.

Młody Polak mając na uwadze wiedzę z zakresu historii powinien umieć objaśnić pojęcie terytorium Państwa jako pojęcia prawa międzynarodowego i wskazać co wchodzi w skład terytorium Państwa (lądy wraz z wodami wewnętrznymi, przybrzeżne wody terytorialne) i określić granice kompetencji Państwa w tych sferach (w tym status placówek dyplomatycznych, status statków powietrznych i morskich). Z perspektywy Konstytucji RP musi umieć wskazać znaczenie zasady nienaruszalności terytorium Państwa (art. 5 Konstytucji RP), zadania organów Państwa w zakresie stania na straży nienaruszalności terytorium (art. 26 ust.1, art. 85 Konstytucji RP), zakres zasady wolności przemieszczania się po terytorium RP (m.in. art. 52 Konstytucji RP) oraz konstytucyjnych ograniczeń i możliwości wydalenia obywatela polskiego poza terytorium RP (art. 52, art. 55 Konstytucji RP) znaczenia w tym zakresie prawa europejskiego (wydalenie w przypadku

Europejskiego Nakazu Aresztowania), zakres dopuszczalności osiedlania się osób pochodzenia polskiego na terytorium RP (art. 52 ust. 5 Konstytucji RP).

Młody człowiek powinien identyfikować prawną konstrukcję obywatelstwa polskiego wyrażoną w art. 34 Konstytucji oraz znaczenie zasady prawa krwi jako przewodniej i zasadę prawa ziemi jako zasady pomocniczej co do nabycia obywatelstwa. Powinien odnieść pojęcia obywatelstwa polskiego do pojęcia obywatelstwa Unii Europejskiej. Powinien także wymienić, które z praw i wolności konstytucyjnych przysługują wyłącznie obywatelom polskim, a które wszystkim podmiotom przebywającym na terytorium Polski. Wydaje się, iż wobec migracji obywateli polskich winien umieć określić skutki posiadania również innego obywatelstwa niż polskie w relacjach z organami Państwa.

Młodym Polakom winna być znana konstytucyjna ochrona praw mniejszości narodowych, by w rezultacie wyrobić „nawyk” społeczeństwa obywatelskiego wolnego od dyskryminacji na tle narodowościowym lub etnicznym. Młodzież musi mieć wiedzę, iż polski system prawny (w tym Konstytucja RP, ale także ustawy zwykłe) zapewnia przedstawicielom mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji, rozwoju własnej kultury, tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych, instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości (art. 35, art. 27 Konstytucji RP). Informacja o przynależności do mniejszości lub ujawnienia swojego pochodzenia narodowościowego lub języka należy do danych osobowych objętych szczególną ochroną (art. 51 ust. 1 Konstytucji). Mniejszości narodowe mają szczególne możliwości udziału w życiu politycznym poprzez brak progów wyborczych (art. 96 ust. 2 Konstytucji RP). Wydaje się, iż młody obywatel nie musi znać definicji mniejszości narodowej określonej w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku polskim, bowiem definicja tam określona odpowiada intuicjom języka powszechnego.

Młody człowiek musi potrafić scharakteryzować model ustrojowy Rzeczypospolitej Polskiej oraz podstawowe zasady ustroju politycznego oraz gospodarczego. W tym, iż Rzeczpospolita Polska w zakresie:

- ustroju politycznego to demokracja parlamentarna,
- ustroju gospodarczego to państwo o społecznej gospodarce rynkowej,
- ustroju terytorialnego to państwo unitarne,

- w zakresie formy państwa to republika.

Ustrój RP opiera się natomiast na następujących zasadach:

- zasada suwerenności Narodu,
- zasada suwerenności i niepodległości Państwa,
- zasada demokratycznego państwa prawnego,
- zasada społeczeństwa obywatelskiego,
- zasada podziału władz,
- zasada przyrodzonej godności człowieka.

Winien także potrafić skrótowo scharakteryzować te zasady jako kluczowe dla ustroju Państwa, jednak przy okazji nauki o zagadnieniach szczegółowych (tj. jak się realizują).

Młodzież winna wiedzieć, iż w Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski (art. 27 Konstytucji). Jednak winna wiedzieć także, iż regulacja ta nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych. Przy czym język urzędowy to język komunikacji w sferze publicznej. Określenie języka urzędowego nie dotyczy sfery prywatnoprawnej.

Młody Polak winien wiedzieć, iż polski system prawny określa barwy narodowe, a posługiwanie się nimi nie jest wyłącznie kwestią obyczaju czy tradycji. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony (art. 28 ust. 2 Konstytucji RP).

Konstytucja określa również godło Rzeczypospolitej Polskiej – jest nim wizerunek białego orła w koronie w czerwonym polu (art. 28 ust. 1 Konstytucji RP). Określa także hymn państwowy - jest nim Mazurek Dąbrowskiego. Nie ulega wątpliwości, iż młody człowiek kończący edukację winien znać całą treść hymnu.

Symbole narodowe podlegają ochronie prawnej, w tym przez normy prawa karnego uznające za przestępstwo atak na symbole narodowe (art. 137 k.k.). Szczegóły w zakresie godła, barwy i hymn są doprecyzowane w ustawach szczegółowych.

Wydaje się, iż kwestia symboli narodowych pozostaje elementem sfery prawnej, jednak winny być także elementem tradycji patriotycznej i rodzinnej przekazywanej poza formami

szkolnymi, w szczególności przez rodzinę młodego Polaka, a system edukacyjny winien jedynie weryfikować tę wiedzę.

2. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela.

Konstytucja wskazuje podstawowe prawa i wolności. Do obowiązku ich poszanowania odwołano się we wstępie Konstytucji oraz poświęcono najobszerniejszy jej rozdział, co podkreśla ich rangę. Znaczenie każdego prawa i wolności winno zatem zostać przybliżone poprzez wyjaśnienie ich treści oraz wskazanie instrumentów służących ich ochronie. Młodzież winna w procesie edukacji zyskać świadomość, że poszanowanie wolności i praw człowieka jest nie tylko obowiązkiem Państwa, ale także każdego z nas.

Prawa obywatelskie: godność - jako wartość pierwotna i nadrzędna; równość wobec prawa - jako zakaz dyskryminacji pewnych grup ludzi i uprzywilejowania innych, w szczególności w życiu społecznym, politycznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny, z uwzględnieniem zasady równouprawnienia kobiet i mężczyzn; prawo do obywatelstwa, z uwzględnieniem zasad nabywania obywatelstwa i braku możliwości jego pozbawienia; prawa mniejszości narodowych i etnicznych; prawo do opieki Państwa w czasie pobytu za granicą.

Wolności i prawa osobiste: prawo do ochrony życia; wolność od poddawania eksperymentom medycznym bez zgody zainteresowanego, wolność od tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz od kar cielesnych; prawo do nietykalności osobistej (zakaz bezprawnego pozbawiania wolności, zasada sądowej kontroli pozbawienia wolności, niekaralność czynów niezabronionych); prawo oskarżonego do obrony; prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy, bez nieuzasadnionej zwłoki, przez właściwy, niezależny i niezawisły sąd; wolność od arbitralnego pozbawiania własności; prawo do prywatności, ochrony czci oraz dobrego imienia; prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, z uwzględnieniem stopnia dojrzałości dziecka; wolność komunikowania się; nienaruszalność mieszkania; prawo do ochrony danych osobowych; wolność poruszania się po terytorium RP, wyboru miejsca zamieszkania i opuszczania Polski; wolność wyznania i religii, wyrażania poglądów oraz uzyskiwania i rozpowszechniania informacji; wolność cudzoziemca od ekstradycji z terenu RP z powodu popełnienia przestępstwa o charakterze politycznym (ale bez użycia przemocy); prawo cudzoziemca do azylu w RP.

Wolności i prawa polityczne - jako gwarantujące uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym, udział w kierowaniu sprawami publicznymi oraz sprawowanie urzędów publicznych i stanowiące odzwierciedlenie zasady pluralizmu politycznego, przejawiające się w:

- wolności tworzenia i działania partii politycznych, stowarzyszeń, związków zawodowych, ruchów obywatelskich, dobrowolnych zrzeszeń i fundacji, o ile nie odwołują się w swych programach do metod totalitarnych i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a ich program lub działalność nie zakłada ani nie dopuszcza nienawiści rasowej i narodowościowej, stosowania przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa i nie przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa;
- wolność prasy i środków masowego przekazu.

Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne: ochrona własności i prawa dziedziczenia; wolność działalności gospodarczej, twórczości artystycznej, badań naukowych; prawo do pracy w bezpiecznych warunkach; prawo do ochrony zdrowia i pomocy państwa dla osób niepełnosprawnych; prawo do nauki; prawo do ochrony małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa; wolność nauczania i korzystania z dóbr kultury; prawo do ochrony środowiska; ochrona praw lokatorów, a także ochrona praw użytkowników i najemców, konsumentów przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi.

Obok znajomości przez młodego człowieka przysługujących jemu wolności i praw, równie ważna jest jego wiedza w przedmiocie środków ochrony tych wolności i praw, np.:

- prawo do sądu - jako najskuteczniejsza metoda ochrony praw i wolności; rozumiane jako prawo do domagania się rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy karnej, cywilnej czy administracyjnej, przez niezależny i niezawisły sąd, w postępowaniu dwuinstancyjnym oraz jako prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej;
- skarga do Trybunału Konstytucyjnego – w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji; może ją wnieść każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone;

- prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

3. Źródła prawa – Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego.

Program edukacji młodzieży w zakresie prawa konstytucyjnego powinien w szczególności dużym stopniu koncentrować się na problematyce źródeł prawa, ma ona bowiem istotne znaczenie dla poszerzania świadomości prawnej młodych Polaków. Znajomość podstawowych zagadnień dotyczących źródeł prawa i ich wzajemnej relacji pozwoli bowiem uczniom m.in. na lepsze rozumienie innych dziedzin prawa (np. miejsca poszczególnych kodeksów w systemie prawa i ich relacji do ustawy zasadniczej czy umów międzynarodowych) oraz własnej sytuacji prawnej (na rozumienie np. tego, jakie nakazy i zakazy postępowania są dla nich obowiązujące z prawnego punktu widzenia).

W związku z tą problematyką szczególnie istotne jest zwracanie uwagi na dwie zasady konstytucyjne:

- zasadę demokratycznego państwa prawa (art. 2 Konstytucji RP),
- zasadę legalizmu (art. 7 Konstytucji RP).

Młodzież powinna mieć świadomość, że organy władzy publicznej zobowiązane są do działania na podstawie i w granicach prawa, a zatem – że działania władcze wobec obywateli nie mogą być podejmowane bez podstawy prawnej.

Jednocześnie istotne wydaje się już na etapie edukacji szkolnej zwracanie uwagi na to, że Konstytucja stawia prawodawcy określone wymagania co do tworzonego prawa. Należałoby zatem wprowadzać do programu szkolnego pojęcie przyzwoitej legislacji i związane z nim pojęcia określoności prawa, odpowiedniego *vacatio legis*, niedziałania prawa wstecz, ochrony praw nabytych. Młodzież powinna wiedzieć również, że pojęcie „państwa prawnego” łączy się z koniecznością zapewnienia, że pod względem materialnym prawo będzie odpowiadało określonym standardom, m.in. wynikającym z umów międzynarodowych. Bez znajomości powyższych zagadnień trudniej będzie wzbudzać u młodych Polaków świadomość, czego powinni oczekiwać od prawodawcy oraz chęć refleksji nad jakością obowiązujących norm prawnych.

Pożądane jest, by młodzi Polacy wiedzieli, że tylko akty prawa powszechnie obowiązującego mogą kształtować ich sytuację prawną, podczas gdy akty prawa wewnętrznio obowiązującego wiążą wyłącznie jednostki organizacyjne podległe organowi wydajacemu te akty. Program edukacji powinien się koncentrować na wskazywaniu, jakie są źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce i wyjaśnieniu podstawowych różnic między nimi. W tym zakresie niezbędne jest nauczanie o zasadzie hierarchiczności źródeł prawa pisanego stanowionego i wynikającym z niej obowiązku hierarchicznej zgodności aktów prawnych oraz o wykonawczym charakterze rozporządzeń.

Ważne jest, by młodzi Polacy wiedzieli, że warunkiem obowiązowania prawa powszechnie obowiązującego jest jego ogłoszenie w ściśle określony sposób oraz by potrafili docierać do miejsca publikacji aktów prawnych. Należałoby zatem wprowadzić do programu edukacji najbardziej podstawowe informacje o regulacjach ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (w szczególności o tym, że akty normatywne i inne akty prawne podlegające ogłoszeniu ogłasza się w formie dokumentu elektronicznego chyba, że ustawa stanowi inaczej, że akty normatywne, zawierające przepisy powszechnie obowiązujące, ogłaszane w dziennikach urzędowych wchodzą w życie po upływie czternastu dni od dnia ich ogłoszenia chyba, że dany akt normatywny określi termin dłuższy, a jedynie w uzasadnionych przypadkach akty normatywne mogą wchodzić w życie w terminie krótszym niż czternaście dni, że przepisy porządkowe co do zasady wchodzą w życie po upływie trzech dni od dnia ich ogłoszenia, że nadanie aktowi normatywnemu wstecznej mocy obowiązującej, jest możliwe tylko wówczas, gdy zasady demokratycznego państwa prawnego nie stoją temu na przeszkodzie, że akty normatywne wydawane na podstawie ustaw nie mogą wejść w życie wcześniej niż ustawa oraz jakie są dzienniki urzędowe). Spośród wszystkich źródeł prawa na etapie edukacji szkolnej szczególną uwagę należy zwracać na konstytucję, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz źródła prawa wspólnotowego. W odniesieniu do Konstytucji ważne jest zaznaczanie w procesie nauczania jej szczególnej mocy i szczególnej treści (określenie suwerena i sposobu sprawowania władzy, określenie podstawowych zasad organizacji państwa, określenie podstawowych praw i obowiązków jednostki). Młodzi Polacy powinni mieć świadomość, że jest to nadrzędne źródło prawa, z którym należy oceniać zgodność innych aktów prawnych oraz, że reguluje ono zagadnienia istotne nie tylko dla funkcjonowania całego państwa, ale również dla jednostki. W tym zakresie należy zwracać uwagę na to, że właśnie z ustawy zasadniczej wynika, jaki jest status jednostki w państwie.

W odniesieniu do umów międzynarodowych konieczne jest zaznaczenie pozycji ratyfikowanych umów międzynarodowych oraz umów ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie. W szczególności ważne jest uwzględnienie w programie nauczania informacji o normie kolizyjnej wynikającej z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP oraz o możliwości bezpośredniego stosowania umów międzynarodowych. W ten sposób można doprowadzić do zwiększenia świadomości młodzieży co do znaczenia umów międzynarodowych w systemie prawa polskiego. Ważne jest zwracanie uwagi na to, że umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie regulują często materie mające bezpośrednie znaczenie dla jednostki (prawa człowieka i obywatela) i że zarówno na gruncie prawa polskiego, jak i międzynarodowego istnieją liczne mechanizmy prawne, które pozwalają na monitorowanie (np. przez system sprawozdań państw) i wymuszanie (w szczególności poprzez instytucje skarg państw i skarg indywidualnych do organów międzynarodowych oraz procedury oceny zgodności aktów prawnych z ratyfikowanymi umowami wynikające z Konstytucji RP) wywiązywania się przez państwo z przyjętych w tym zakresie zobowiązań. Wydaje się, że ważne jest zaznaczenie, że widoczny jest proces coraz szerszego wymuszania przez społeczność międzynarodową, by państwa się wywiązywały ze swoich zobowiązań wynikających z traktatów (jednym z ostatnich przykładów tego procesu są zakończone sukcesem próby wprowadzenia skargi indywidualnej na gruncie Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, który przez lata uznawano za traktat, z którego nie można w zasadzie wywodzić roszczeń), co zresztą odpowiada zasadzie wyrażonej w art. 9 ustawy zasadniczej.

Konieczne jest także podkreślanie roli prawa wspólnotowego, jako odrębnego w zasadzie systemu prawa, z którym polskie prawo musi obecnie pozostawać w zgodzie. W tym zakresie szczególnie ważne wydaje się zaznaczenie w procesie edukacji, że również te źródła prawa mogą odnosić się do praw i obowiązków Polaków i że niektóre z nich mogą być bezpośrednio stosowane. Do programu nauczania należałoby przede wszystkim wprowadzić pojęcie zasady prymatu prawa wspólnotowego.

4. Władza ustawodawcza – Sejm i Senat.

Wiedza dotycząca Sejmu i Senatu (podobnie jak wiedza dotycząca Prezydenta) jest młodym Polakom potrzebna dla - choćby ogólnego - zrozumienia funkcjonowania Państwa. Założeniem edukacji w tym zakresie powinno być zatem wyjaśnianie, jaka jest rola tych

organów. Ponadto nauczanie powinno się koncentrować na wybranych praktycznych aspektach prawa wyborczego, zwłaszcza w kontekście zasady zwierzchnictwa Narodu i przedstawicielstwa. Młodzież powinna mieć świadomość, że udział w wyborach jest nie tylko sposobem realizacji jednego z jej konstytucyjnych praw, ale też - że jest to czynność szczególna i ważna, albowiem w ten sposób Naród wybiera swoich przedstawicieli. Nauczanie o tych zagadnieniach powinno sprzyjać kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego, aktywnie i świadomie wpływającego na rzeczywistość. Edukacja o roli Sejmu i Senatu powinna obejmować podstawowe informacje dotyczące sprawowanych przez Sejm i Senat funkcji: ustawodawczej (i wyróżnianej w tym zakresie - po uzyskaniu członkostwa w UE – funkcji implementacyjnej), kontrolnej (w szczególności Sejmu wobec Rady Ministrów - tu należałoby wyjaśnić pojęcie i funkcję komisji śledczych, absolutorium i wotum nieufności) i kreacyjnej (w tym zakresie wystarczyłoby przykładowe wskazanie organów, na których skład mają wpływ Sejm lub Senat), ze szczególnym uwzględnieniem tej pierwszej.

W zakresie procesu ustawodawczego ważne byłoby nauczanie o możliwości zgłaszania inicjatywy obywatelskiej (w tym o tym, kto może utworzyć komitet inicjatywy ustawodawczej, kogo i kiedy należy zawiadomić o utworzeniu komitetu, jakim wymogom musi odpowiadać projekt ustawy, co dzieje się z takim projektem ustawy po jego złożeniu), albowiem zwiększyłoby to świadomość młodzieży, że istnieją unormowania pozwalające na bezpośredni udział obywateli w procesie sprawowania władzy. Ważne byłoby przy tej okazji wprowadzenie pojęcia zasady dekontynuacji prac parlamentu i wyjaśnienie uczniom, że jednym z walorów inicjatywy ustawodawczej jest odstępstwo od tej zasady (art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli). Ogólna wiedza o procesie ustawodawczym powinna ponadto obejmować tak podstawowe pojęcie jak pojęcie trzech czytań czy informacje o kompetencjach Prezydenta w tym procesie (w szczególności o możliwości wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą, wystąpienia z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego oraz przekazania ustawy Sejmowi do ponownego rozpoznania). Wiadomości o poszczególnych etapach procesu ustawodawczego często przekazywane są przez media, stąd też ważne byłoby, by młodzież, po skończeniu edukacji na poziomie średnim, rozumiała tego rodzaju informacje.

Nauczanie powinno także obejmować wiedzę o tym, że Sejm i Senat są organami kadencyjnymi, a o ich składzie decydują wyniki wyborów. W odniesieniu do prawa wyborczego ważne byłoby przekazywanie informacji o tym komu przysługuje bierne i czynne

prawo wyborcze, komu przysługuje uprawnienie zgłaszania kandydatów na posłów i senatorów, jak oddać ważny głos w wyborach (w tym jakie są sposoby oddawania głosów przez wyborców niepełnosprawnych), jakie są możliwości głosowania poza miejscem zameldowania oraz składania protestów wyborczych. Ponieważ programy nauczania historii obejmują podstawowe informacje o zasadach prawa wyborczego w niektórych państwach w poszczególnych okresach historycznych, to niewątpliwie należałoby także przekazywać uczniom podstawowe informacje o zasadach prawa wyborczego oraz o systemie wyborczym w Polsce (w szczególności o zasadzie proporcjonalności w wyborach do Sejmu).

Wskazane byłoby także przekazywanie informacji, że wyborcy mają możliwość kontaktowania się po wyborach z wybranymi posłami i senatorami - składania wniosków, postulatów, opinii, w szczególności w biurach poselskich. Ta wiedza również może wpływać bowiem na aktywizację młodych Polaków, w tym na podejmowanie przez nich różnych działań dla dobra wspólnego.

W odniesieniu do problematyki organizacji Sejmu i Senatu wydaje się, że edukacja mogłaby się ograniczać do przekazania podstawowych informacji o najważniejszych organach Sejmu, w tym o roli Marszałka Sejmu i Senatu (także roli poza procesem ustawodawczym, to jest w szczególności o kompetencjach z art. 131 Konstytucji RP). Ponadto należałoby w trakcie edukacji wyjaśniać instytucję Zgromadzenia Narodowego. Młodzież powinna rozumieć, że jest to szczególna forma współpracy Sejmu i Senatu (wyjątek od zasady odrębnego obradowania dwóch izb parlamentu) i wiedzieć jakie są podstawowe funkcje Zgromadzenia Narodowego.

Młodzież powinna posiadać również podstawowe informacje o zasadach sprawowania mandatu poselskiego i senatorskiego oraz statusie posła i senatora (w tym zakresie należałoby wprowadzać do nauczania pojęcia mandatu wolnego, immunitetu materialnego i formalnego). W trakcie nauczania należałoby zwracać przy tym uwagę, że niektóre unormowania (jak immunitety) należy traktować nie tyle jako przywileje, ale gwarancje właściwego wykonywania powierzonych funkcji.

5. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej.

Edukacja w tym zakresie powinna mieć na celu przede wszystkim wyjaśnienie roli Prezydenta i jego wybranych kompetencji oraz wskazanie, jak w praktyce można realizować

prawa wyborcze w przypadku wyborów prezydenckich. Brak wiedzy o podstawowych unormowaniach ustrojowych w tym zakresie spowoduje, że młodzieży trudniej będzie zrozumieć rzeczywistość polityczną (a tym bardziej - poddawać ją choćby podstawowej ocenie) i brać w niej udział poprzez realizację praw wyborczych, a szkole - trudniej będzie wpływać na współkształtowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Uczniowie powinni rozumieć podstawowe funkcje Prezydenta: reprezentacyjną, gwarancyjną (m.in. wobec podstawowych wartości - ciągłości władzy państwowej, przestrzegania Konstytucji, suwerenności itp.), wykonawczą (zwłaszcza w zakresie polityki zagranicznej i obronnej). Powinni też znać wybrane, najważniejsze kompetencje Prezydenta, m.in. w stosunku do władzy ustawodawczej (przede wszystkim możliwość skrócenia kadencji parlamentu, inicjatywa ustawodawcza, veto ustawodawcze), wykonawczej (przede wszystkim kompetencje związane z powoływaniem Rady Ministrów, kompetencje w zakresie polityki zagranicznej), sądowniczej (przede wszystkim prawo łaski, mianowanie sędziów). Powinni rozumieć takie pojęcia jak kontrasygnata i prerogatywa oraz posiadać podstawowe informacje o tym, czym charakteryzują się systemy parlamentarne, parlamentarno - gabinetowe oraz prezydenckie i znać różnice pomiędzy pozycją Prezydenta wynikającą z Konstytucji RP, a pozycją prezydenta w systemach prezydenckich oraz typowych systemach parlamentarnych. W tym zakresie szczególnie ważne jest zwracanie uwagi na zagadnienia dotyczące odpowiedzialności Prezydenta, w szczególności na konsekwencje wymogu kontrasygnaty aktów urzędowych Prezydenta (brak odpowiedzialności politycznej) oraz na ponoszoną przez Prezydenta odpowiedzialność konstytucyjną. Kwestia odpowiedzialności konstytucyjnej jest niezwykle istotna nie tylko w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego, ale i koncepcji dobrego rządzenia (*good governance*), do której coraz częściej odwołuje się m.in. doktryna prawa międzynarodowego. Istotne jest, by uczniowie mieli świadomość, że polski ustrojodawca przewidział mechanizmy pociągania Prezydenta do odpowiedzialności, jeśli jego akty urzędowe nie są praworządne.

Największy nacisk jednak powinien być w trakcie nauczania położony na praktyczne aspekty z zakresu prawa wyborczego. Uczniowie powinni wiedzieć, że urząd Prezydenta jest kadencyjny, komu przysługuje bierne i czynne prawo wyborcze, komu przysługuje uprawnienie zgłaszania kandydatów na Prezydenta, jak oddać ważny głos w wyborach, jakie są warunki udziału w głosowaniu poza miejscem zameldowania. Ponadto edukacja powinna się koncentrować na przekazywaniu podstawowych informacji o zasadach prawa wyborczego oraz o systemie większości bezwzględnej w wyborach prezydenckich.

6. Rada Ministrów i administracja rządowa.

Każdy młody człowiek powinien znać i rozumieć Monteskiuszowską ideę trójpodziału i równowagi władz oraz wiedzieć, że Konstytucja RP go realizuje. Winien wiedzieć, że Rada Ministrów to główny (obok Prezydenta RP) organ władzy wykonawczej, czyli jednej z trzech władz w systemie podziału władz. Powinien także znać podstawowe konstytucyjne pojęcia dotyczące władzy wykonawczej (rada ministrów, prezes rady ministrów) i umieć je powiązać z ich odpowiednikami w języku potocznym (rząd, premier).

Młodzież musi rozpoznawać Radę Ministrów jako organ prowadzący politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa oraz wiedzieć, jakie są najważniejsze segmenty polityki wewnętrznej (czyli działy administracji). Młodzi Polacy powinni wiedzieć, że istnieje konstytucyjne domniemanie kompetencji Rady Ministrów w obrębie władzy wykonawczej oraz znać najważniejsze z tych kompetencji (uchwalanie projektu Budżetu i kierowanie jego wykonaniem po jego uchwaleniu przez Sejm, zapewnienie wykonania ustaw, zwłaszcza przez wydawanie rozporządzeń, zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa, ochrona interesów Skarbu Państwa, zawieranie umów międzynarodowych). Powinni też mieć świadomość, że Rada Ministrów kieruje całą administracją rządową i że podstawowym organem tej administracji na szczeblu lokalnym jest wojewoda, który jest przedstawicielem Rady Ministrów w województwie i wykonuje powierzone mu przez nią zadania na jego terenie. Niezbędnym jest przy tym odróżnienie funkcjonującej na szczeblu wojewódzkim administracji rządowej od samorządowej.

Młody człowiek powinien wiedzieć, że Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów. Odnośnie Prezesa Rady Ministrów winien uświadamiać sobie, że stoi on na czele Rady Ministrów i znać jego najważniejsze kompetencje (kierowanie pracami Rady Ministrów, reprezentowanie jej, koordynacja i kontrola prac ministrów). Winien przy tym sobie uświadamiać, że w polskich warunkach ustrojowych to premier jest najważniejszym organem władzy wykonawczej i w największym stopniu decyduje o kierunkach polityki państwa. Odnośnie ministrów wiedza młodego człowieka powinna obejmować przede wszystkim fakt, że kierują oni poszczególnymi działami administracji rządowej (resortami). Winien także wiedzieć co to są działy administracji i znać najważniejsze z nich (budżet i finanse publiczne, administracja publiczna, sprawy wewnętrzne, obronność, oświata i wychowanie, gospodarka, praca, sprawy zagraniczne, zdrowie, sprawiedliwość).

Młodzi ludzie muszą mieć świadomość, że w typowej sytuacji powołanie nowej Rady Ministrów następuje po wyborach i w ich wyniku, gdyż na pierwszym posiedzeniu nowowybranego Sejmu dotychczasowy Prezes Rady Ministrów ma obowiązek złożyć dymisję Rady Ministrów. Winni też wiedzieć, w jaki sposób bezpośrednio po wyborach (w tak zwanym „pierwszym kroku”) powstaje nowa Rada Ministrów (desygnowanie przez prezydenta premiera, który ustala skład rządu; powołanie przez prezydenta rządu i odebranie od jego członków przysięgi) i że musi ona uzyskać akceptację Sejmu (wotum zaufania). Z uwagi na niewielkie praktyczne znaczenie, wydaje się, że szczegółowa wiedza o drugim i trzecim sposobie powołania rządu, nie jest młodym ludziom potrzebna, ale winni oni wiedzieć, że Konstytucja je przewiduje i że są one uruchamiane, gdy zawiedzie poprzedni.

Młodzież powinna wiedzieć, że za naruszenie prawa członkowie Rady Ministrów odpowiadają przed specjalnym organem, jakim jest Trybunał Stanu oraz rozumieć jego specyfikę. Natomiast polityczną odpowiedzialność Rada Ministrów ponosi przed Sejmem co jest przejawem realizacji konstytucyjnej zasady trójpodziału władz, która przewiduje wzajemną kontrolę i hamowanie się władz. Odnośnie zasad tej odpowiedzialności istotna byłaby wiedza, że odpowiedzialność ta dotyczy zarówno Rady Ministrów jako całości (odpowiedzialność solidarna rządu), jak i indywidualnie poszczególnych ministrów oraz w czym się przede wszystkim przejawia (solidarna w konieczności złożenia przez premiera dymisji rządu, jeśli nie uzyska wotum zaufania na pierwszym posiedzeniu Sejmu oraz jeśli Sejm uchwali konstruktywne wotum nieufności a indywidualna w możliwości wyrażeniu przez Sejm wotum nieufności konkretnemu ministrowi, który w takiej sytuacji musi być przez Prezydenta odwołany).

7. Samorząd terytorialny.

Młody człowiek powinien znać najbardziej podstawowe pojęcie samorządu terytorialnego jako formy organizacji wspólnoty mieszkańców danego terenu i rozumieć znaczenie samorządności lokalnej. Winien wiedzieć, że istnieje konstytucyjne zastrzeżenie kompetencji na rzecz samorządu terytorialnego do wykonywania wszelkich zadań publicznych, które nie zostały powierzone innym władzom. Jednostki samorządu terytorialnego mają konstytucyjnie zagwarantowaną osobowość prawną oraz samodzielność. Młodzież winna rozumieć w związku z tym, co oznacza osobowość prawną i jakie jest jej praktyczne znaczenie. Musi wiedzieć, jakie są jednostki samorządu terytorialnego oraz, że podstawową i najważniejszą

wśród nich jest gmina, której znaczenie przejawia się w szerokim zakresie kompetencji do wykonywania różnorodnych zadań publicznych o dużej doniosłości dla jej mieszkańców. Powinna też wiedzieć, że konstytucja zastrzega na rzecz gminy kompetencję do wykonywania wszystkich zadań publicznych, które nie zostały powierzone innym jednostkom samorządu terytorialnego.

Młodzi ludzie powinni zdawać sobie sprawę, że jednostki samorządu terytorialnego mają własne (inne niż państwo) dochody oraz, że są nimi przede wszystkim udział w podatkach, dochody własne (z własnego majątku i własnej działalności) oraz transfery z budżetu państwa. Muszą wiedzieć, że wszystkie organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego są wybierane w wyborach czteroprzymiotnikowych (powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych). Przy czym ważne jest, aby dostrzegali, że w przeciwieństwie do wyborów do Sejmu, wybory te nie muszą być proporcjonalne, że w związku z tym w wielu przypadkach są większościowe i jakie są tego praktyczne konsekwencje. Młodzi ludzie powinni też wiedzieć, jakie organy wykonawcze jednostek samorządu terytorialnego są wybierane w wyborach. Odnośnie prawa wyborczego do jednostek samorządu terytorialnego winni mieć wiedzę, że jest skodyfikowane w Kodeksie wyborczym (wraz z prawem wyborczym dotyczącym innych wyborów) i jakie są jego podstawowe uregulowania istotne dla udziału w wyborach (bierne i czynne prawo wyborcze, zgłaszanie kandydatów, warunki głosowania i ważności głosu). Młodym ludziom powinna też być znana instytucja referendum lokalnego jako forma podejmowania decyzji o sprawach lokalnych, a także o odwołaniu organów pochodzących z wyborów bezpośrednich.

8. Sądy i Krajowa Rada Sądownictwa.

Młody człowiek powinien rozpoznawać sądy i trybunały jako element trójpodziału władz. Winien sobie uświadamiać ich szczególne znaczenie z punktu widzenia zwykłego obywatela jako organów kontrolujących i hamujących pozostałe władze. Powinien dostrzegać też specyfikę władzy sądowniczej, polegającą na jej odizolowaniu od pozostałych dwóch władz, które przy odseparowaniu od siebie jednocześnie funkcjonują we wzajemnej współpracy i współzależności.

Szczegółowa wiedza młodego człowieka na temat wymiaru sprawiedliwości powinna obejmować znajomość jego organów (Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne i sądy wojskowe) i w ogólnych zarysach zakres ich kompetencji. Wiedza ta

powinna też obejmować znajomość szczebli sądownictwa powszechnego i administracyjnego. Młody człowiek musi mieć świadomość konstytucyjnej gwarancji dwuinstancyjności postępowania sądowego i znać jej praktyczną konsekwencję w postaci możliwości odwołania się od każdego orzeczenia sądowego rozstrzygającego jego sprawę co do meritum.

Młodzież powinna znać i rozumieć zasady: niezawisłości sędziowskiej, podległości tylko ustawom i kolegalności. Odnośnie niezawisłości sędziowskiej młody człowiek winien przede wszystkim uświadamiać sobie jej istotę oraz szczególne znaczenie z punktu widzenia możliwości skutecznego wykonywania przez władzę sądowniczą jej funkcji. Powinien znać gwarancje tej niezawisłości i rozumieć, że nie tyle są one przywilejami, ile elementami służącymi zapewnieniu niezawisłości w praktyce. Natomiast odnośnie zasady podległości sędziów tylko ustawom młody człowiek powinien rozumieć jej praktyczne konsekwencje, polegające na możliwości bezpośredniego zastosowania przepisu Konstytucji w konkretnej sprawie oraz odmowy zastosowania (co najmniej, bo co do ustaw kwestia jest sporna) przepisów rangi podustawowej z powodu sprzeczności z ustawą lub Konstytucją. Młody człowiek powinien także wiedzieć, że sędziowie są powoływani przez Prezydenta.

Młody Polak powinien mieć świadomość istnienia Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz znać ich usytuowanie w strukturze sądownictwa. Winien mieć wiedzę, że Sąd Najwyższy sprawuje nadzór judykacyjny nad sądami powszechnymi i wojskowymi oraz ogólnie orientować się, jakie są środki tego nadzoru i na czym on polega. Powinien także posiadać informację, że Naczelny Sąd Administracyjny i sądy administracyjne sprawują kontrolę działalności organów administracji (czyli organów władzy wykonawczej) w zakresie zgodności z prawem i terminowości. W związku z tym winien sobie uświadamiać możliwość zaskarżania niezgodnych z prawem decyzji organów administracji do sądu administracyjnego pierwszej instancji.

Wydaje się, że dla młodzieży wystarczająca jest wiedza o samym istnieniu Krajowej Rady Sądownictwa jako strażnika niezawisłości sędziów.

9. Prokuratura.

Instytucja prokuratury w ustawie zasadniczej uregulowana jest skąpo, jednak nie sposób odmówić jej konstytucyjnego umocowania, wyrażonego najwyraźniej w zasadzie demokratycznego państwa prawa z art. 2 czy prawie do obrony z art. 42 Konstytucji.

Co prawda o prokuraturze mowa jeszcze w kontekście zakazu łączenia tego stanowiska z mandatem posła albo senatora (art. 103 ust. 2) oraz uprawnienia Prokuratora Generalnego do wystąpienia z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego (art. 191) jednak regulacji tych nie zaliczymy do fundamentów działalności prokuratury, raczej stanowią one ich potwierdzenie. Zdecydowanie natomiast najważniejsze jest postrzeganie przez młodego człowieka roli prokuratury przez pryzmat jej podstawowego zadania określonego w ustawie o prokuraturze z 20.06.1985 roku, jakim jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw. Ważne jest również uświadomienie sobie, że prokurator jest obowiązany do podejmowania działań określonych w ustawach, kierując się zasadą bezstronności i równego traktowania wszystkich obywateli.

Młodzież powinna przy tym mieć ogólną wiedzę co do tego, że wskazane zadanie Prokurator Generalny, który jest naczelnym organem prokuratury i podlegli mu prokuratorzy wykonują przez:

- 1) prowadzenie lub nadzorowanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami;
- 2) wytaczanie powództw w sprawach karnych i cywilnych oraz składanie wniosków i udział w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych, ze stosunku pracy i ubezpieczeń społecznych, jeżeli tego wymaga ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli;
- 3) podejmowanie środków przewidzianych prawem, zmierzających do prawidłowego i jednolitego stosowania prawa w postępowaniu sądowym, administracyjnym, w sprawach o wykroczenia oraz w innych postępowaniach;
- 4) sprawowanie nadzoru nad wykonaniem postanowień o tymczasowym aresztowaniu oraz innych decyzji o pozbawieniu wolności;
- 5) współpracę z jednostkami naukowymi w zakresie prowadzenia badań dotyczących problematyki przestępczości, jej zwalczania i zapobiegania oraz kontroli;
- 6) gromadzenie, przetwarzanie i analizowanie w systemach informatycznych danych, w tym danych osobowych, pochodzących z prowadzonych lub nadzorowanych na podstawie ustawy postępowań oraz z udziału w postępowaniu sądowym, administracyjnym, w sprawach o wykroczenia lub innych postępowaniach prowadzonych na podstawie ustawy, przekazywanie danych i wyników analiz właściwym organom, w tym organom

innych państw, organizacjom międzynarodowym, w tym ponadnarodowym, oraz organom Unii Europejskiej, jeżeli przewiduje to ustawa lub umowa międzynarodowa ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską lub jeżeli przekazywanie danych i wyników analiz tym organom i organizacjom wynika z odrębnych przepisów; administratorem tych danych, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie danych osobowych, gromadzonych i przetwarzanych w ogólnokrajowych systemach informatycznych prokuratury jest Prokurator Generalny;

- 7) zaskarżanie do sądu niezgodnych z prawem decyzji administracyjnych oraz udział w postępowaniu sądowym w sprawach zgodności z prawem takich decyzji;
- 8) koordynowanie działalności w zakresie ścigania przestępstw, prowadzonej przez inne organy państwowe;
- 9) nadzór nad zgodnością z prawem inicjowania i przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych przez organy ścigania w zakresie przewidzianym w ustawach regulujących organizację i przedmiot działania tych organów;
- 10) współdziałanie z organami państwowymi, państwowymi jednostkami organizacyjnymi i organizacjami społecznymi w zapobieganiu przestępczości i innym naruszeniom prawa;
- 11) współpracę z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych;
- 12) współpracę i udział w działaniach podejmowanych przez organizacje międzynarodowe lub ponadnarodowe oraz zespoły międzynarodowe, działające na podstawie umów międzynarodowych, w tym umów konstytuujących organizacje międzynarodowe, ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską;
- 13) opiniowanie projektów aktów normatywnych;
- 14) podejmowanie innych czynności określonych w ustawach.

Młodzież powinna także wiedzieć, iż w sprawach należących do zakresu działania sądów wojskowych lub innych organów wojskowych wskazane wyżej czynności, wykonują prokuratorzy wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury oraz prokuratorzy powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury delegowani do wykonywania czynności w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury.

W zakresie struktury organizacyjnej prokuratury wchodzący w dorosłe życie młody Polak winien posiadać ogólną jedynie wiedzę, a mianowicie, że:

- prokuratorami powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury są prokuratorzy Prokuratury Generalnej, prokuratur apelacyjnych, prokuratur okręgowych i rejonowych;
- prokuratorami wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury są prokuratorzy Naczelnej Prokuratury Wojskowej, wojskowych prokuratur okręgowych i wojskowych prokuratur garnizonowych;
- prokuratorami Instytutu Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu są prokuratorzy Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, prokuratorzy oddziałowych komisji ścigania zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, prokuratorzy Biura Lustracyjnego oraz prokuratorzy oddziałowych biur lustracyjnych.

10. Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.

Młody Polak wchodzący w dorosłe życie powinien posiadać podstawową wiedzę dotyczącą badania konstytucyjności prawa, postrzegając Trybunał Konstytucyjny jako jedyny organ badający konstytucyjność prawa (sądy powszechne i Sąd Najwyższy mogą zadawać Trybunałowi Konstytucyjnemu pytania prawne dotyczące konstytucyjności przepisów, jeżeli od tego zależy rozstrzygnięcie sprawy). Niezbędna jest w związku z tym wiedza o mocy powszechnie obowiązującej i ostateczności orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego oraz o możliwości odroczenia wejścia w życie jego orzeczenia. Wymagana jest także wiedza co do trybu wyboru jego sędziów.

Z funkcjonowaniem Trybunału Konstytucyjnego w sposób nierozzerwalny wiąże się kwestia skargi konstytucyjnej stanowiącej istotną instytucję ochrony konstytucyjnych praw i wolności jest skarga konstytucyjna. Jej znajomość, jako swoistej *ultima ratio* systemu prawnego, służącej w wymiarze indywidualnym ochronie praw i wolności jednostki czującej się ofiarą naruszenia określonej wartości konstytucyjnej, a w wymiarze wspólnoty politycznej ochronie systemu prawnego przed bezprawnymi aktami stanowienia norm prawnych (i pochodnie stosowania prawa, żaden bowiem organ nie posiada kompetencji do stosowania niekonstytucyjnego prawa), warunkuje stan legitymacji systemu prawnego. Nie jakoby doskonałego wytworu działalności prawotwórczej organów prawodawczych, ale wytworu wyposażonego

w instytucjonalne zabezpieczenia wewnątrzsystemowe przed niekonstytucyjnością (w szerokim zakresie) elementów systemów składających.

Istotne jest również umiejscowienie w perspektywie tej instytucji roli sądownictwa i innych organów wydających ostateczne decyzje stosowania prawa. Skuteczna skarga konstytucyjna, w przypadku sądownictwa, które posiada kompetencję do formułowania pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego, jest wprawdzie dowodem na niedoskonałość przedmiotowych orzeczeń, to jednak zarazem stanowi środek eliminacji tego typu orzeczeń, dotyczących wszak wyjątkowo poważnych spraw podmiotów prawa, z obrotu prawnego. W tym sensie powszechna znajomość instytucji skargi konstytucyjnej jest również materialną gwarancją odpowiedniej kultury prawnej organów wymiaru sprawiedliwości.

O ile sama znajomość reguł składania skargi konstytucyjnej nie przedstawia się jako szczególnie znacząca, (wydaje się bowiem, że wystarczające jest uświadomienie młodzieży możliwości wniesienia skargi konstytucyjnej przez każdego obywatela po wyczerpaniu „regularnej drogi prawnej” oraz uświadomienie charakteru i treści instytucji przymusu adwokackiego), to osadzenie tej instytucji w relacji do praw i wolności konstytucyjnych zda się mieć pierwszorzędne znaczenie, w tym dla samego zrozumienia systemu ochrony tych praw. Instytucja ta doskonale może również służyć uzmysłowieniu sobie przez młodych ludzi takich zagadnień jak instancyjność postępowań prawnych, środków zaskarżenia, standardów poprawności proceduralnej działalności organów stosujących prawo, materialnych podstaw prawnych aktów stosowania prawa. Wydaje się, że szczególnie znaczenie w tym zakresie ma zrozumienie na czym polega ostateczne orzeczenie przez sąd lub organ administracji publicznej o wolnościach lub prawach albo o obowiązkach określonych w Konstytucji.

W odniesieniu natomiast do Trybunału Stanu wiedza młodego Polaka powinna obejmować podstawową wiedzę dotyczącą odpowiedzialności konstytucyjnej tj.:

- rozróżnienie odpowiedzialności konstytucyjnej od politycznej;
- krąg osób ponoszących odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu;
- przykładowe kary orzekane przez Trybunał Stanu;
- tryb wyboru sędziów Trybunału Stanu.

11. Najwyższa Izba Kontroli.

Z pewnością niezbędne jest przybliżenie i wyjaśnienie młodemu człowiekowi w procesie nauczania funkcjonalnego znaczenia pojęcia „organ kontroli państwowej”, omówienie usytuowania NIK w strukturach państwa a także zadań do zrealizowania i mechanizmów jakie do realizacji tego celu zostały stworzone. Niezależnie zatem od potrzeby zapoznanie młodzieży z brzmieniem art. 202 - 207 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, niezbędnym byłoby skoncentrowanie się na zasadniczych zadaniach NIK wskazanych w Konstytucji oraz ustawie z 23.XII 1994r. o Najwyższej Izbie Kontroli, a także na gwarancjach niezależności tego organu, pozwalających mu na wykonywanie swoich działań w sposób bezstronny i wolny od wpływu partii politycznych. W tym zakresie niezbędna jest wiedza, że Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi oraz, że działa na zasadach kolegalności. Nadto młody człowiek winien wiedzieć to co wynika z art. 203 Konstytucji, a mianowicie że Najwyższa Izba Kontroli:

- kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności;
- może kontrolować działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności;
- może również kontrolować z punktu widzenia legalności i gospodarności działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

Nie wydaje się natomiast aby na szczeblach edukacji poprzedzającej egzamin maturalny celowym czy też koniecznym było dokładniejsze i bardziej szczegółowe ujmowanie tego tematu w programach nauczania.

12. Rzecznik Praw Obywatelskich.

Poza ogólnymi informacjami jakie winien posiadać młody człowiek na temat podstaw działania tego organu, procedury jego powoływania, pozycji - niezależności od innych

organów i niezawisłości, ważne jest praktyczne poznanie jego działalności. Istotne jest przede wszystkim uświadomienie młodzieży, że podstawowym zadaniem Rzecznika jest stanie na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji i innych przepisach prawa. Zadanie to realizuje przez badanie, czy na skutek działania lub zaniechania organów, organizacji albo instytucji zobowiązanych do przestrzegania i realizacji wolności człowieka i obywatela nie nastąpiło naruszenie prawa oraz zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej i - w razie stwierdzenia takiego naruszenia – podejmowanie stosownych działań. Rzecznik Praw Obywatelskich podejmuje czynności na wniosek obywateli, na wniosek różnych organizacji (np. samorządów, organizacji politycznych, związków zawodowych) lub z własnej inicjatywy. Wniosek do Rzecznika nie podlega żadnym opłatom, nie wymaga dochowania żadnej formy. Może być zgłoszony także ustnie i w formie elektronicznej.

Przydatna byłaby nauka młodzieży praktycznego sporządzenia wniosku do Rzecznika, co pozwoliłoby uzmysłwić z jednej strony, że można poszukiwać ochrony swych praw, z drugiej, że nie jest to remedium na wszystkie problemy. Napisanie takiego wniosku zmusiłoby też ucznia do wskazania, jakie w jego ocenie wolności i prawa zostały naruszone oraz jakiej formy ochrony może oczekiwać.

13. Rzecznik Praw Dziecka.

Istotne jest poinformowanie młodzieży we wczesnym okresie edukacji o prawach przysługujących dzieciom. Nadal nie ma w społeczeństwie świadomości, że prawa dziecka są chronione także konstytucyjnie. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 72 zapewnia każdemu prawo żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją; dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych a w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. Rzecznik Praw Dziecka powołany został do ochrony praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. Do jego zadań należy podejmowanie działań mających na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości oraz ochronę praw dziecka, w szczególności: prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych

i prawa do nauki. Rzecznik podejmuje także działania zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem.

Należy wskazać, z jakich instrumentów może korzystać Rzecznik, przede wszystkim jednak uzmysłwić młodzieży, że może zwracać się do Rzecznika bezpośrednio, w dowolnej formie, bez żadnych opłat, w tym m.in. korzystając z bezpłatnego telefonu zaufania.

14. Finanse publiczne.

W tym zakresie młodzież powinna posiadać podstawową wiedzę dotyczącą konstytucyjnej regulacji finansów państwa, a więc że:

- Sejm co roku uchwała budżet państwa na podstawie projektu przygotowanego przez Radę Ministrów;
- Narodowy Bank Polski - jako centralny bank państwa, któremu przysługuje wyłączne prawo emisji pieniądza (odpowiada za wartość polskiego pieniądza);
- Rada Polityki Pieniężnej - jako organ NBP, który ustala corocznie założenia polityki pieniężnej oraz wysokość stóp procentowych.

Nadto z zakresu podstawowej wiedzy o finansach publicznych młodzież winna:

- znać tryb wyboru Prezesa NBP oraz Rady Polityki Pieniężnej;
- posiadać wiedzę o szczególnym trybie ustawodawczym dotyczącym uchwalania ustawy budżetowej;
- posiadać wiedzę o roli ustawy budżetowej w funkcjonowaniu Państwa;
- posiadać wiedzę o górnym progu długu publicznego (ograniczenie dot. zaciągania pożyczek, udzielania gwarancji i poręczeń finansowych) i skutku jego przekroczenia.

15. Stan nadzwyczajny, stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej.

Instytucja stanów nadzwyczajnych jako środków zwalczania szczególnych zagrożeń w sytuacjach nadzwyczajnych dotyczy samego jądra praw konstytucyjnych. Zrozumienie

granic konstytucyjności stanów nadzwyczajnych powinno umożliwić młodzieży identyfikację zwykłych środków konstytucyjnych jako niewystarczających w określonych okolicznościach, rozróżnianie rodzajów tych stanów, zakres dopuszczalności ingerencji w sferę tych praw przy wprowadzaniu określonych stanów nadzwyczajnych. Wydaje się być szczególnie istotne, że w świetle Konstytucji niedopuszczalne jest naruszanie określonych wartości konstytucyjnych, czy to wyłącznie ze względu na określone własności podmiotów (rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku) czy ze względu na sam rodzaj wolności i praw człowieka i obywatela, co w przypadku stanu wojennego i wyjątkowego sprowadza się do zakazu naruszania określonych wartości konstytucyjnych - jak wiadomo są to: w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko), zaś w przypadku stanu klęski żywiołowej może ograniczać wolności i prawa wyraźnie wskazane w Konstytucji to jest określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

Pożądane byłoby zrozumienie przez młodzież również nie tylko warunków formalnych konstytucyjności wprowadzania stanów nadzwyczajnych, ale również konstytucyjnych ograniczeń w zakresie samej prawnej możliwości zmiany określonych aktów normatywnych oraz okresowo podejmowania określonych czynności prawnych.

Konstytucja wyróżnia 3 stany nadzwyczajne:

- stan klęski żywiołowej ogłaszany przez Radę Ministrów w celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia;
- stan wyjątkowy wprowadzany przez Prezydenta na wniosek Rady Ministrów w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego;

- stan wojenny wprowadzany przez Prezydenta na wniosek Rady Ministrów w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji.

16. Niektóre formy współpracy międzynarodowej Państwa.

Wiedza młodego człowieka w zakresie współpracy międzynarodowej Państwa winna być przede wszystkim poprzedzona uświadomieniem zasad funkcjonowania społeczności międzynarodowej. Tworzą ją wszystkie państwa utrzymujące między sobą stosunki regulowane przez prawo międzynarodowe. Według prawa międzynarodowego społeczność ta opiera się na zasadzie równości (suwerennej równości) wszystkich państw wchodzących w jej skład, niezależnie od wielkości terytorium danego państwa, liczby jego ludności, potencjału politycznego, militarnego czy gospodarczego. Oznacza to przede wszystkim, iż żadne z państw nie jest władne narzucić drugiemu jakichkolwiek zobowiązań. Natomiast każde z państw może dobrowolnie przyjąć na siebie określone obowiązki, nawet takie, które ograniczają wykonywanie jego suwerenności. Przykładem daleko idącego samozobowiązania się państw jest podporządkowanie się państw - członków Unii Europejskiej prawu tworzonemu przez jej organy.

Młodzież powinna zdawać sobie sprawę z faktu, że prawo międzynarodowe to zespół norm postępowania regulujących stosunki między państwami suwerennymi, między państwami a organizacjami międzynarodowymi oraz między organizacjami międzynarodowymi. Regulacje te mogą dotyczyć różnych dziedzin, między innymi gospodarki, kultury, ochrony środowiska, obronności, sposobów rozstrzygania konfliktów, a także ochrony praw człowieka. Ta ostatnia dziedzina ufundowana jest na założeniu, że każdemu człowiekowi przysługują pierwotnie i niezbywalnie określone prawa wypływające z jego przyrodzonej godności. Prawo międzynarodowe - z jednej strony - wskazuje na zakres praw, jakie każde państwo powinno zagwarantować wszystkim podmiotom podległym jego jurysdykcji (zobowiązania państwa dotyczą nie tylko własnych obywateli). Z drugiej zaś, jego normy ujęte przede wszystkim w traktatach uchwalonych w ramach organizacji międzynarodowych obejmują także specjalne organy i procedury, których zadaniem jest kontrola przestrzegania praw człowieka przez państwa. Dziedzina praw człowieka jest więc szczególną sferą, gdzie kompetencja państwa podlega kontroli społeczności międzynarodowej. Wchodzący w dorosłe życie Polak winien wiedzieć, że państwo albo organizacja międzynarodowa naruszające

normę prawa międzynarodowego mogą spotkać się ze strony innego państwa, organizacji czy całej społeczności międzynarodowej z pewną dolegliwością przewidzianą przez zwyczaj, a zwłaszcza przez umowy międzynarodowe (sankcja w prawie międzynarodowym). Dolegliwość ta może polegać między innymi na dezaprobach wyrażonej przez opinię międzynarodową, na tym, że zachowanie państwa naruszającego jakąś normę spotka się z retorsją, czyli legalnym środkiem odwetowym drugiego państwa (stosowane środki retorsyjne powinny być podobne do uważanych za dolegliwe zachowań, na które są odpowiedzią). Sankcje międzynarodowe mogą także przybrać postać odstąpienia od wykonywania pewnych zobowiązań w stosunku do państwa naruszającego normę, zakazu wywozu (lub przywozu) pewnych towarów z (do) tego państwa lub zajęciu we własnym porcie statków i towarów należących do tego państwa (embargo), zawieszenia państwa w prawach członka organizacji międzynarodowej czy wykluczeniu z niej. Najbardziej drastycznymi sankcjami są: całkowite przerwanie stosunków gospodarczych, komunikacji morskiej, lotniczej, kolejowej i radiowej, zerwanie stosunków dyplomatycznych oraz podjęcie przez Radę Bezpieczeństwa akcji przy użyciu sił zbrojnych (np. demonstracji zbrojnej, blokady morskiej, bezpośredniej interwencji zbrojnej).

W zakresie współpracy międzynarodowej Państwa młodzież powinna również wymienić najważniejsze organizacje międzynarodowe, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem oraz kompetencje tych organizacji. W szczególności wiedza ta winna odnosić się do organizacji uniwersalnej o największym zasięgu jaką jest **Organizacja Narodów Zjednoczonych** (ONZ). Członkiem ONZ może być każde państwo, które jest państwem miłującym pokój, przyjmie zobowiązania zawarte w Karcie NZ i będzie zdolne i zdecydowane zobowiązania te wypełniać. Do celów ONZ należą:

- 1) utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,
- 2) rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, opierając się na zasadach równouprawnienia i samostanowienia narodów,
- 3) rozwijanie współpracy międzynarodowej dla rozwiązywania problemów gospodarczych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych,
- 4) popieranie praw człowieka i zachęcanie do poszanowania tych praw.

Młodzież winna także wiedzieć jakie są organy ONZ, przy czy wiedza ta winna być pogłębiona o ich kompetencje w odniesieniu do Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa.

Zgromadzenie Ogólne ONZ składa się ze wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każde państwo posiada w Zgromadzeniu Ogólnym jeden głos. Do kompetencji Zgromadzenia Ogólnego ONZ należy między innymi:

- 1) omawianie wszelkich spraw wchodzących w zakres Karty NZ, albo dotyczących zadań organów przewidzianych w Karcie NZ, oraz udzielanie w tych sprawach zaleceń członkom ONZ;
- 2) kształtowanie ogólnych zasad współpracy w dziedzinie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz udzielanie w tym zakresie zaleceń członkom ONZ i Radzie Bezpieczeństwa;
- 3) omawianie każdej sprawy dotyczącej utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wniesionej przez członka ONZ, przez Radę Bezpieczeństwa albo przez państwo nie będące członkiem ONZ, udzielanie w tym zakresie zaleceń zainteresowanym państwom lub Radzie Bezpieczeństwa, jeśli zaś zachodzi konieczność przeprowadzenia akcji przez Radę Bezpieczeństwa - to przekazanie sprawy Radzie;
- 4) zwracanie uwagi Rady Bezpieczeństwa na sytuacje, które mogłyby zagrażać międzynarodowemu pokojowi lub bezpieczeństwu, zalecanie sposobów pokojowego załatwiania wszelkich sporów, które mogłyby zaszkodzić dobru powszechnemu lub przyjaznym stosunkom między narodami;
- 5) popieranie współpracy międzynarodowej w różnych dziedzinach;
- 6) badanie sprawozdań z działalności Rady Bezpieczeństwa i innych organów;
- 7) przyjmowanie nowych członków do ONZ, zawieszenie w członkostwie oraz wykluczanie z ONZ.

Rada Bezpieczeństwa ONZ jest organem, na którym spoczywa główna odpowiedzialność za utrzymanie bezpieczeństwa międzynarodowego i pokoju. Rada Bezpieczeństwa składa się z 15 członków: 5 członków stałych i 10 niestałych. Członkami stałymi Rady Bezpieczeństwa są: Chińska Republika Ludowa, Francja, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone i Rosja. Niestających członków Rady Bezpieczeństwa wybiera Zgromadzenie Ogólne na 2 lata. Członkowie stali dysponują szczególnym uprawnieniem - mają prawo sprzeciwu (tzw. prawo weta) wobec każdej uchwały merytorycznej Rady Bezpieczeństwa. Karta NZ przyjmuje bowiem zasadę, że dla przyjęcia uchwały merytorycznej przez Radę Bezpieczeństwa

konieczne jest uzyskanie większości 9 głosów, przy zachowaniu jednomyślności członków stałych (przez co rozumie się brak sprzeciwu któregokolwiek z nich). Decyzje Rady Bezpieczeństwa są wiążące dla członków ONZ.

Sekretariat ONZ jest głównym organem administracyjnym organizacji. Na jego czele stoi **Sekretarz Generalny**, powoływany przez Zgromadzenie Ogólne na zalecenie Rady Bezpieczeństwa. Kompetencje Sekretarza Generalnego są szeroko zakreślone, m.in. może zwrócić uwagę Radzie Bezpieczeństwa na każdą sprawę, która według niego zagraża pokojowi. Szczególnym organem ONZ jest Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Praw Człowieka. Organ ten został powołany w 1993 r. i ma na celu koordynowanie działań ONZ w sferze praw człowieka. Siedzibą tego organu jest Genewa.

Młodzież powinna posiadać również podstawową wiedzę o funkcjonowaniu **Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS)** z siedzibą w Hadze jest organem sądowym ONZ. Podstawowym zadaniem MTS jest rozstrzygnięcie sporów międzynarodowych. Ponadto MTS przygotowuje tak zwane opinie doradcze w różnych kwestiach prawnych. MTS może wydać wyrok tylko wtedy, gdy o takie rozstrzygnięcie zwrócą się do niego państwa - strony sporu. Państwa mogą również w umowie międzynarodowej zastrzec, że spory powstałe między nimi w przyszłości będzie rozstrzygał MTS. Przed MTS mogą występować państwa będące członkami ONZ oraz państwa nie będące jej członkami. Sędziowie MTS są wybierani przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa (tzn. w obu tych organach muszą uzyskać większość). Statut MTS zawiera szereg postanowień mających zapewnić bezstronność Trybunału, np. sędziowie Trybunału nie mogą zajmować żadnych stanowisk politycznych lub administracyjnych, nie mogą wykonywać innego zawodu poza swym zawodem sędziowskim lub uprawianiem nauki. Wyrok Trybunału wiąże strony sporu, to znaczy, że są one obowiązane go wykonać. Jeśli jedna ze stron nie chce wykonać wyroku, wówczas druga strona może zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa o podjęcie odpowiednich kroków (np. nałożenie sankcji). Wyrok MTS jest ostateczny i nie można się od niego odwołać, chociaż w pewnych przypadkach MTS może wyrok zmienić.

Młodzież powinna także wiedzieć, że z działalnością ONZ powiązane jest funkcjonowanie wielu tak zwanych rządowych organizacji wyspecjalizowanych, związanych z ONZ odpowiednią umową i posiadających kompetencje w pewnych określonych dziedzinach, takich jak na przykład gospodarka, kultura, ochrona zdrowia. Organizacje te w liczbie szesnastu współpracują z ONZ, korzystają z pomocy ONZ i wzajemnie jej udzielają, składają

również ONZ sprawozdania ze swej działalności i mogą zwracać się o opinie doradcze do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

Do najbardziej znanych organizacji wyspecjalizowanych należą:

Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (skrót w języku angielskim - FAO), działająca od 1945 r. i mająca na celu polepszenie wytwarzania, wymiany i dystrybucji produktów rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, zachowanie zasobów naturalnych, udzielanie pomocy technicznej krajom słabiej rozwiniętym. Siedzibą FAO jest Rzym;

Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO, polski skrót MOP), założona w 1919 r., której celem działania jest ujednoczenie ustawodawstwa pracy obowiązującego w różnych państwach poprzez uchwalanie odpowiednich konwencji i zaleceń oraz kontrolowanie wykonywania tych konwencji i zaleceń, między innymi przez coroczne badanie sprawozdań składanych przez rządy państw członkowskich, a także rozpoznawanie skarg składanych przez członków MOP na innych jej członków z powodu niewykonywania ratyfikowanych konwencji. Siedzibą MOP jest Genewa;

Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), założona w 1945 r. i mająca za zadanie przyczynić się do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa przez popieranie współpracy międzynarodowej w zakresie nauki, kultury i wychowania (np. organizowanie międzynarodowych programów badawczych, rozwój wymiany informacji, patronowanie imprezom artystycznym, prowadzenie działalności zmierzającej do odbudowy i ochrony najcenniejszych zabytków). Siedzibą UNESCO jest Paryż;

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF, polski skrót MFW), założony w 1944 r. i mający na celu podejmowanie działań stabilizujących zakłócenia bilansu płatniczego państw członkowskich, ułatwianie wzajemnych rozliczeń między członkami MFW, udzielanie pożyczek, doradztwo finansowe i gospodarcze. Siedzibą MFW jest Waszyngton;

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), założona w 1948 r., której celem jest między innymi rozwój współpracy międzynarodowej w dziedzinie zdrowia, inicjowanie akcji zmierzających do wyeliminowania chorób epidemicznych, prowadzenie badań medycznych, ustalanie międzynarodowych standardów dotyczących leków, produktów żywnościowych, udzielanie bezpośredniej pomocy medycznej i żywnościowej. Siedzibą WHO jest Genewa.

Organizacją wyspecjalizowaną, pozostającą poza systemem Narodów Zjednoczonych, ale ściśle z nim współpracującą, jest Światowa Organizacja Handlu (WTO). Jej zadaniem jest liberalizacja handlu poprzez likwidację barier i przeciwdziałanie protekcjonizmowi. WTO wprowadza w życie porozumienia dotyczące wymiany handlowej i rozstrzyga spory handlowe między państwami. Siedzibą WTO jest Genewa.

Wchodzący w dorosłe życie Polak winien także wiedzieć, że w Europie działa wiele organizacji stawiających sobie cele idące dalej aniżeli tylko tradycyjna współpraca państw - członków. Organizacje te dążą do ścisłej integracji państw członkowskich, wyrażającej się m.in. w tworzeniu organów o charakterze ponadpaństwowym. U podstaw działań tych organizacji leży idea zjednoczonej Europy jako wspólnego domu. Realizację tej idei uosabia Unia Europejska (UE), jednolita organizacja międzynarodowa o uznanej podmiotowości prawnej. Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii 1 maja 2004 roku. Członkami Unii Europejskiej są obecnie Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Niemcy, Włochy, Dania, Irlandia i Wielka Brytania, Grecja, Hiszpania, Portugalia, Austria, Finlandia, Szwecja, Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry, Bułgaria, Rumunia. Państwami oficjalnie kandydującymi do Unii są obecnie: Chorwacja (stanie się członkiem 1 lipca 2013 roku), Islandia, Macedonia, Serbia oraz Turcja.

Uzyskanie członkostwa Unii wymaga spełnienia przez państwo będące kandydatem szeregu warunków: 1) państwo ubiegające się o członkostwo musi być państwem europejskim; 2) musi być zdolne do podjęcia i wykonywania zobowiązań płynących z traktatów oraz przyjęcia tzw. osiągnięć integracyjnych Unii, co oznacza przede wszystkim konieczność dostosowania ustroju państwa i jego systemu prawnego do wymogów Unii; 3) państwo musi realizować ustrój demokracji parlamentarnej (jako kryteria tejże przyjmuje się m.in. podleganie władzy wykonawczej kontroli parlamentu pochodzącego z wyborów powszechnych, posiadanie przez obywateli biernego i czynnego prawa wyborczego do parlamentu, faktyczne poszanowanie praw człowieka, istnienie niezależnego sądownictwa i sądowej kontroli administracji); 4) państwo - kandydat powinno zbudować skuteczną gospodarkę rynkową, co oznacza m.in. konieczność likwidacji monopolów państwowych, ograniczenia interwencji państwa w gospodarkę, stworzenia warunków dla rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości, równouprawnienia własności indywidualnej i sektora publicznego; 5) państwo musi akceptować i realizować zasady integracji gospodarczej. Państwo ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej może uzyskać specjalny status „państwa stowarzyszonego”. Stowarzyszenie państwa z Unią oznacza powstanie

szczególnych stosunków politycznych i gospodarczych między stronami układu. Owe szczególne stosunki mogą prowadzić do tego, iż w przyszłości państwo stowarzyszone stanie się pełnoprawnym członkiem UE, może być jednak i tak, że pozostanie państwem stowarzyszonym (czyli blisko współpracującym z Unią). Przykładem państwa stowarzyszonego jest Turcja, która zawarła z Unią układ o stowarzyszeniu w 1964 r.

Wiedza młodego człowieka o Unii Europejskiej to także ogólna znajomość poszczególnych instytucji, a w szczególności ich składu i kompetencji. Do instytucji tych należą: Parlament Europejski, Rada Europejska, Rada, Komisja Europejska, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejski Bank Centralny oraz Trybunał Obrachunkowy.

Młodzież powinna także zdawać sobie sprawę z tego, że ważnym czynnikiem porządku europejskiego jest Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), organizacja o charakterze wojskowo - politycznym, tworząca podstawową strukturę militarną w Europie. Jej członkami są: USA, Wielka Brytania, Belgia, Dania, Holandia, Islandia, Kanada, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Włochy, Grecja (od 1952 r.), Turcja (od 1952 r.), Niemcy (od 1955 r.), Francja, która od 1966 r. działała tylko w cywilnych i politycznych strukturach NATO, do struktur wojskowych powróciła w pełni w 2009 r., Hiszpania (od 1982 r.), od 1999 r. - Polska, Czechy i Węgry, od 2004 r. - Bułgaria, Estonia, Łotwa, Litwa, Rumunia, Słowacja i Słowenia, zaś od 2009 r. - Albania i Chorwacja. Siedzibą NATO był początkowo Paryż, a od 1966 r. - Bruksela (siedziba polityczna). NATO jest organizacją o charakterze wojskowo - politycznym. Atak zbrojny na którekolwiek z państw - członków jest uważany za atak na wszystkich członków organizacji.